

УДК 94(477.5:336.74"16/17"

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.32.10>

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГРОШОВОГО ОБІГУ СІВЕРЩИНИ XVII – XVIII СТ.

Клюєв Андрій,
аспірант

Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
ORCID ID: 0000-0001-5802-1574

У статті зроблена спроба проаналізувати грошовий обіг Сіверщини XVII–XVIII ст. через скарбові та письмові джерела. Гроші є основою грошового обігу, виконуючи роль міри вартості, що дозволяє оцінювати товари. Водночас вони слугують літописом країни, символом її історії та носієм об'єктивної інформації про минуле, стаючи важливим джерелом для наукових досліджень. Монети відображають матеріальні товарно-грошові відносини певного періоду. Грошовий обіг охоплює рух грошей у сфері обігу та їхню функцію як засобу обміну й платежу. На сучасному етапі розвитку української історичної науки, зокрема в галузі нумізматики та регіоналістики, вивчення товарно-грошових відносин в окремих регіонах потребує більш детального та системного дослідження. Аналіз історії товарно-грошових відносин у Гетьманичині, зокрема на Сіверщині, має велике значення для розуміння економічного становища України та її регіонів, як у минулому, так і в контексті сучасних процесів інтеграції незалежної України до єдиного європейського економічного та фінансового простору.

Дослідження грошового обігу Сіверщини базується на:

- 1) аналізі праць дослідників-нумізматів: О. Бакальця, В. Бєлашова, В. Бойка, Л. Гвоздика-Пріцака, Д. Казімірова, А. Клюєва, М. Котляра, С. Леп'явка, І. Спаского та інших;
- 2) опрацюванні скарбових комплексів, знайдених на території Чернігово-Сіверщини (Чернігівської, Сумської областей);
- 3) опрацюванні щоденника генерального хорунжого Миколи Ханенка та щоденника генерального підскарбія Якова Марковича, музейних та архівних фондів;
- 4) дослідженні регіональних аспектів Сіверщини.

Дослідники-нумізмати створили класифікацію монет, що дозволило систематизувати знахідки та відстежити зміни в грошовому обігу з плином часу. Аналіз монет, знайдених на Сіверщині, дозволив визначити, з якими країнами та регіонами вона підтримувала економічні зв'язки у досліджуваній період.

Опрацювання скарбових комплексів дало нам уявлення про те, які саме монети перебували в реальному обігу серед населення, відобразили фактичний склад грошової маси. Окрім цього, скарбові комплекси розповіли нам про соціальний статус їхніх власників: великі скарби свідчать про заможність, а невеликі – про повсякденні накопичення. Аналіз скарбових комплексів допоміг виявити періоди економічної нестабільності, коли люди ховали свої заощадження. Аналіз скарбових комплексів дозволив отримати інформацію про торговельні шляхи: місця знахідок скарбів вказують на розташування важливих торговельних шляхів, а наявність монет різних країн у складі скарбу підтверджує активну участь Сіверщини того часу в міжнародній торгівлі.

Опрацювання щоденників надало нам інформацію про грошові одиниці, оскільки містять згадки про різні грошові одиниці, що використовувалися на Сіверщині в той період (рублі, копійки, злоті, талери, орти, флорини, єфімки), що дозволило нам відтворити картину грошового обігу та визначити, які валюти були в обігу. Окрім того, щоденники надали нам інформацію про ціни на різні товари та послуги, що дозволило оцінити рівень інфляції та вартість життя в той період. Також у щоденниках міститься запис про різні фінансові операції (позики, платежі, витрати), що дозволило нам вивчити практику ведення фінансових справ та визначити, які фінансові інструменти використовувалися.

Дослідження регіональних аспектів Сіверщини дозволило встановити вплив окремих територій на систему оподаткування та грошовий обіг Сіверщини, дізнатися які податки стягувалися, і як це впливало на економічне життя населення.

Ключові слова: грошовий обіг, Сіверщина, Глухівський період, гетьман, скарб, талер, севський чех, єфімки.

Klyuyev Andriy. General characteristics of the monetary circulation in the Sivershchyna region in the 17th – 18th centuries

The article attempts to analyze the monetary circulation of the Sivershchyna region in the 17th–18th centuries through the treasury and written sources. Money is the basis of the monetary circulation, acting as a measure of value, which allows evaluating goods. At the same time, they serve as a chronicle of the country, a symbol of its history and a carrier of the objective information about the past, becoming an important source for the scientific research. Coins reflect the material commodity-monetary relations of the certain period. Monetary circulation covers the cash flow in the sphere of the circulation and its function as a means of exchange and payment. At the current stage of the development of the Ukrainian historical science, in particular in the field of the numismatics and regional studies, the study

of the commodity-monetary relations in the certain regions requires the more detailed and systematic study. Analysis of the history of the commodity-monetary relations in the Hetmanate, in particular in the Sivershchyna region, is of great importance for understanding the economic situation of Ukraine and its regions, both in the past and in the context of the modern processes of the integration of the independent Ukraine into the united European economic and financial space.

The study of the monetary circulation of the Sivershchyna region is based on the following:

- 1) analysis of the works of researchers in numismatics: O. Bakalets', V. Byelashov, V. Boyko, L. Hvozdyk-Pritsak, D. Kazimirov, A. Klyuyev, M. Kotlyar, S. Lepyavka, I. Spas'ky and others;
- 2) study of treasure complexes found on the territory of the Chernihiv-Sivershchyna region (Chernihiv, Sumy regions);
- 3) study of the diary of the main standard-bearer Mykola Khanenko and the diary of the general sub-treasurer Yakiv Markovych, museum and archival funds;
- 4) study of the regional aspects of the Sivershchyna region.

Numismatic researchers created a classification of coins, which allowed them to systematize the finds and track the changes in the monetary circulation over time. Analysing the coins found in the Sivershchyna region made it possible to determine the countries and regions to maintain the economic ties with during the period under study.

The study of treasure complexes gave us an idea of which coins were in real circulation among the population, reflecting the actual composition of the money supply. In addition, treasure complexes told us about the social status of their owners: large treasures indicate wealth, and small ones are for everyday savings.

Analysis of the treasure complexes helped us to identify the periods of the economic instability, when people hid their savings. Analysis of the treasure complexes made it possible to obtain the information about the trade routes: the places where treasures were found indicate the location of the important trade routes, and the presence of coins of different countries in the treasure confirms the active participation of the Sivershchyna region of that time in the international trade.

The analysis of the diaries provided us with the information on the monetary units, as they contain references to various monetary units used in the Sivershchyna region at that time (roubles, kopecks, zlotys, thalers, orts, florins, yefymkas), which allowed us to recreate the picture of the monetary circulation and determine which currencies were in circulation. In addition, the diaries provided us with the information on the prices of various goods and services, which allowed us to assess the level of inflation and the cost of living at that time. The diaries also contain records of various financial transactions (loans, payments, expenses), which allowed us to study the practice of conducting the financial affairs and determine what financial instruments were used.

The study of the regional aspects of the Sivershchyna region made it possible to determine the influence of the certain territories on the taxation system and monetary circulation of the Sivershchyna region, to find out what taxes were imposed, and how that affected the economic life of the population.

Key words: monetary circulation, Sivershchyna, Hlukhiv period, Hetman, treasure, thaler, syevs'ky chekh, yefymky.

Виклад основного матеріалу. Писемні та археологічні джерела Сіверщини, яка в другій половині XVII–XVIII ст. була частиною Гетьманщини, а з 1782 по 1797 рр. входила до складу Чернігівського, Київського та Новгород-Сіверського намісництв, а також роль європейських і російських монет у грошовому обігу цього регіону, особливості лічби, ціни на товари та послуги є важливими й складними питаннями, що потребують спеціального розгляду [9, с. 8–10].

У 1648–1676 р. в Україні відбувається національно-визвольна революція, яка призвела до кардинальних політичних, економічних, соціальних та духовних змін у житті українського народу. З початком Національно-визвольної війни 1648–1657 рр. під керівництвом гетьмана Б. Хмельницького в Україні розпочинається нова доба української історії. Як і більшість європейських держав після перемоги буржуазних революцій, поступово переходять до нового, більш прогресивного, етапу розвитку, пов'язаного із формуванням буржуазних відносин, нових соціальних станів і класів, з інтенсивним розвитком внутрішнього товарного ринку та міжнародної торгівлі, в Гетьманщині – також йде процес формування елементів буржуазного ладу, нових економічних, соціальних та культурних прогресивних тенденцій, самостійної фінансової політики Війська Запорозького [1, с. 45; 7, с. 86].

Відроджена і розвинута українська державність, з деякими обмеженнями у XVIII ст., проіснувала 116 років, а полково-сотенна система у Лівобережній Україні – до її ліквідації Катериною II у 1782 р. В ході Національно-визвольної революції на політичній карті Європи постала нова демократична держава – Військо Запорозьке (Гетьманщина), яка фактично завершила формування української нації, козацько-старшинської еліти, демократичних принципів співжиття, економічної системи та управління державою [2, с. 112–118; 9, с. 35–45].

Географічні межі у статті охоплюють територію колишньої північної частини Гетьманщини – Сіверщини, до якої входили у другій половині XVII – XVIII ст.: Стародубський, Чернігівський, Ніжинський полки (рис. 1), гетьманські столиці: Батурин (1676–1708), Глухів (1708–1782) та ряд сотенних міст: Конотоп, Короп, Батурин, Козелець, Кролевець, Новгород-Сіверський, Любеч, Борзна, Ромни. Це географічно територія межиріччя рік Десни, Сейму і Сули [6, с. 32].

A map of Ukraine illustrating the positions of various military units during the Battle of Poltava. The map includes labels for several regiments and their locations: "Чорнігівський полк" (Chernihiv Regiment) near Poia, Liubich, Chernigiv, and Beresna; "Глухівський полк" (Gluhiv Regiment) near Yampil and Kravets; "Київський полк" (Kyiv Regiment) near Vinogradov, Kyiv, and Brovary; "Полтавський полк" (Poltava Regiment) near Poltava, Surazh, and Starodub; "Вінницький полк" (Vinnytsia Regiment) near Vinnytsia, Buzha, and Koributa; "Хмельницький полк" (Khmelnytsky Regiment) near Hlukhiv, Balach, and Chyn; "Придубовий полковий суду" (Pridubov Regimental Court); "Печатка Придубового полкового суду" (Seal of the Pridubov Regimental Court); "Місцеві козаки" (Local Cossacks); "Сіверський полк" (Siversky Regiment) near Novohrad; "Топаль"; "Новгород-Северський полк" (Novohrod-Siversky Regiment); "Ямпіль"; "Короп"; "Батурин"; "Комотин"; "Борзна"; "Мена"; "Сошиця"; "Седнів"; "Городиця"; "Поляна Гора"; "Сураж"; "Почап"; "Мглин"; "Стародуб"; "Погор"; "Нове Місто"; "Остер"; "Козелець"; "Нижні"; "Бахмач"; "Ічня"; "Срібне"; "Варва"; "Прилуки"; "Васильків"; "Стайки". The map also features several historical artifacts: a flag with a white cross on a red field, a coin, a seal, a fragment of a banner, and another coin.

— 59 —

розвиватися зовнішня торгівля із Московським царством, Молдавією, Волощиною, Кримським ханством, Османською імперією, Австрією, Семиграддям, Швецією, Англією.

Земельні угіддя стали власністю Війська Запорозького (10%), українського селянства (40%), козаків (33%) та православних монастирів (17%) (рис. 3) [3, с. 38].

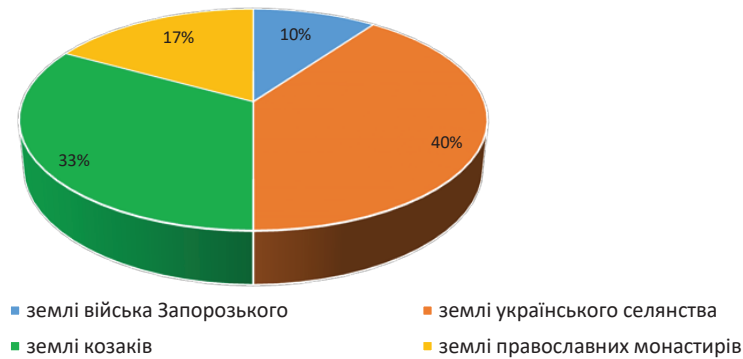

Рис. 3. Розподіл земельних угідь Гетьманщини

Прибутки до гетьманського скарбу, яким з 1655 р. завідував генеральний підскарбій, надходили в червоних золотих (голландських, німецьких чи угорських дукатах вагою у 3,5 г золота) і срібних талерах (1/2 золотого дуката) чи його фракціях: флоринах (2/3 талера), півталерах (1/2 талера), ортах (1/4 талера), злотих (30 грошів), шостаках (6 грошів), трояках (3 гроші), півтораках (1½ гроша), грошах (1/90 талера), солідах (1/3 гроша), срібних єфимкам (дорівнював європейському талеру і 100 копійкам) і копійкам Московського царства (дорівнювала 1 півтораку) [3, с. 27 – 53]. Цими звичними для українського населення грошми селяни і міщани сплачували податки від землі, від наявної в господарстві худоби. На користь гетьманської адміністрації йшов податок – «показенщина» (податок на виробництво горілки), тютюнова десятина, мито від продажу горілки, дьогтю, зборів з млинів. Козацький стан і монастирі були звільнені від податків за користування ранговими землями [8, с. 66; 5, с. 22–54].

Значний дохід держава мала також від прикордонного мита, надходжень від промислів, торгівлі, з довозу та вивозу товарів. До державного скарбу належали «рангові» землі, які служили для утримання державних установ, гетьманського та полкових урядів, забезпечення гетьмана і його родини, для утримання козацької старшини, канцелярій (генеральної, полкової та сотенної), кошти на оплату козацького реєстрового війська (60 тис. осіб), на забезпечення іноземних послів, розвитку промислів і зовнішньої торгівлі. Прибутки українського скарбу, на думку дослідників О. Бакальця та Л. Гвоздик-Пріцак, складали у 50–60-х роках XVII ст. понад 1 мільйон червоних золотих або 2 мільйони срібних талерів (близько 5–6 мільйонів польських золотих) [3, с. 21; 9, с. 110].

За підрахунками І. Крип'якевича в Гетьманщині налічувалося понад 1 млн. жителів, за даними О. Бакальця – 1,5 млн. осіб, які проживали на 1/5 частині території України (250 тис. км²). Це сучасні землі Київської, Чернігівської, Вінницької, Житомирської, Полтавської, Черкаської, Хмельницької, Сумської областей [3, с. с. 110]. Складовою доходів Війська Запорозького було «подимне», тобто податок від кожного «диму» – сім'ї. За свідченням київського полковника Павла Тетері – українського посла в Москві, у липні – серпні 1657 р. від одного «диму» збирали по 1, 2 або 3 польських золотих. Із розрахунку, як вважає Л. Гвоздик-Пріцак, що одна сім'я складалася з 4 – 5 осіб, то подимне становило, якщо сплачували по 1 золотому польському, – 225 000 золотих, якщо по 2 золотих – 45000 золотих, якщо по 3 золотих – 650000 польських золотих. У середньому річно «подимне» становило приблизно 443000 золотих [7, с. 14.].

У колишньому Чернігівському воєводстві (територія Сіверщини) за Гетьманщини було створено 3 полки: Чернігівський, Ніжинський і Стародубський. З цих полків «подимне» складало близько 825000 польських золотих. Крім постійного земельного податку «подимне», селяни і міщани Гетьманщини платили щороку стації – податок, який йшов на оплату війську. Одиницею оподаткування вважався двір, тобто господарство. Стація за часу гетьманування Б. Хмельницького давала дохід державі в сумі приблизно 2025000 польських золотих [7, с. 15].

Українські гетьмани сприяли розвитку української торгівлі, ремесел, промислів, розбудові міст, проведенню великих ярмарок, які відбувалися по декілька разів на рік і приурочувалися до релігійних

свят. Найбільшими і найбагатшими за асортиментом товарів були ярмарки в Києві, Лубнах, Ніжині, Кролевеці, Глухові, Стародубі, Харкові, Сумах, Полтаві, Барі, Вінниці, Кам'янці. Так, товарообіг ніжинських (де домінувала підтримувана Б. Хмельницьким гільдія грецьких купців) та роменських ярмарків сягав 4 мільйони срібних золотих [4, с. 143; 5, с. 78–90; 10, с. 99].

Важливою ланкою системи внутрішньої торгівлі України XVII – XVIII ст. були торги, які спеціалізувалися на продажу певного товару за талери, російські єфимки чи срібні копійки. Глухів спеціалізувався на продажі хліба, горілки, виробництві гармат, церковних дзвонів, мідних і бронзових котлів, посуду, художньої кераміки (рис. 4), тютюну, Кролевець – худоби, Ніжин – огірків.

Особливо зростає кількість місцевих ярмарок, торжків та базарів. На території Лівобережжя їх діяло понад 8 тисяч (з них більше половини на території Сіверщини), а на Слобожанщині – майже 2 тисячі.

Рис. 4. Козацькі люльки. М. Глухів

Павло Алепський у своєму щоденнику «Опис подорожі» залишив записи про те, що Б. Хмельницький віддав в оренду доходи з меду, пива, горілки митним поборцям за «100000 динарів», тобто 550000 польських золотих. А оренда поборів від зовнішньої торгівлі складала приблизно 52000 польських золотих [7, с. 16; 5, с. 125].

У березні 1669 р. під контролем московського царя у Глухові гетьманом Лівобережної України було обрано Дем'яна Многогрішного (1669 – 1672) та відбулося підписання «Гадяцьких статей», які склалися із 27 пунктів. Д. Многогрішному вдалося настояти на тому, щоб царський уряд відмовився від власної податкової і адміністративної системи в українських землях. Гетьману (за надання військової підтримки під час постійних війн) визначалась плата в розмірі 1000 золотих червоних в рік, генеральному писареві і обозному – по 1000 польських злотих (золотих), суддям військовим – по 300 злотих, судовому писареві, бунчужному, полковникам – по 100 єфимків [3, с. 126].

У 1676–1708 рр. столицею Гетьманщини було м. Батурин на території Сіверщини. В цей час, незважаючи на спроби Олексія Михайловича провести грошову реформу у 1654–1663 рр. на користь Московського царства, уніфікувати грошову систему Московщини та Сіверщини, найбільше поширеними і цінними грошми в грошовому обігу Лівобережної Гетьманщини та Сіверщини залишалися іноземні монети: срібні талери (вага 27–29 г), флорини, півталери, орти, тимфи, шостаки, трояки, півтораки, гроші, срібні та мідні соліди (шеляги) короля Яна II Казимира (1648–1668) і традиційні для прикордонного з Московією регіону срібні копійки – прозвані в народі «чешуйки». Із другої половини XVII ст. «старі», «биті», «коронні» гроші 20 – 60-х років коштували на грошовому ринку набагато дорожче ніж нові – менш якісні. Із письмових джерел ми дізнаємося про традиційні для Лівобережної України лічильні одиниці, зокрема копу – 60 грошів, польський золотий – 30 грошів, гривну – західноєвропейську марку, яка дорівнювала 48 грошів.

На думку М. Котляра, у кінці XVII ст. через невдачу спробу запровадити свою мідну монету та низькопробний севський чех (півторака) царем Олексієм Михайловичем, у Сіверщині продовжують ходити досить потерті, але більш якісні європейські монети, хоча частка срібних московських копійок, переважно царів Михайла Романова, Олексія Михайловича та Петра I (до 1698 р.) дещо зростає [11, с. 71–93; 12, с. 88–133]. Севські чехи, яких було випущено досить мало, не привели до яких-небудь змін в грошовому обігу Гетьманщини на користь гетьмана та московського уряду, тому вже у вересні 1687 р. їх випуск був припинений. В цілому ці реформи були невдачливими і суттєво вплинути на традиційний грошовий обіг в Україні не змогли. На нашу думку, найкращим підтвердженням цього висновку є десятки монетних скарбів, закладених в кінці XVII ст. – на початку XVIII ст., в яких переважає майже повністю західноєвропейська монета. І лише в окремих скарбах

зустрічаються рубльовики, єфимки, мідні монети 1654–1663 рр. Але в нашій топографії скарбів не зафіксовано в жодній знахідці із 62 севських чехів.

І. Спаський у своїй праці «Талеры в русском денежном обращении 1654–1659 гг. Сводный каталог ефимков» (1960) вивчає поширення єфимків у Московії і в Україні. Зустрічалися єфимки в грошовому обігу України переважно до початку XVIII ст. Всього було знайдено з 1882 до 1923 р. у 5 змішаних скарбах Чернігівщини другої половини XVII ст. 19 російських єфимків. Більша їх частина зберігається в Ермітажі [14, с. 49–83]. Наявність окремих екземплярів єфимків і в більших об'ємах срібних копійок та денг в скарбах Північно-Східних регіонів Гетьманщини засвідчують спробу проникнення на грошовий ринок Лівобережжя російської монети, про розвиток російсько-української торгівлі та наявність на українських землях постійних гарнізонів, солдати яких одержували платню копійками, а офіцери – єфимками.

Севські чехи були випущені із низькопробного металу, в якому було більше міді, ніж срібла. Вони містили зображення російського герба – двоголового орла, увінчаного трьома коронами, та легенди, що складалася із початкових літер імені і титулів царів Петра та Іоана Олексійовичів латинською мовою. На зворотному боці було зазначено 1686 р. та місце випуску монет – Севськ. Останній напис дав назву новим монетам. Майстри використали нову сучасну на той час технологію випуску цих монет, а саме – тонка смужка металу прокатувалася між валиками, на яких було вигравіювано штемпелі із зображеннями аверса та реверса монети.

Інший гетьман Іван Мазепа (1687–1709), який зробив спробу в 1708 р. відокремити Гетьманщину від петровської Росії, будучи мудрим політиком, дипломатом, збирачем українських земель, був разом з тим найбільшим у Європі землевласником. Але є ряд фактів про те, що він, будучи меценатом, з великою широтою душі жертвував цінності із своєї скарбниці і великої колекції (зброї, монет, картин) для підтримки духовності народу [5, с. 112–131].

В період з 1695 до 1706 рр. на кошти Мазепа (переважно дукати і талери) було побудовано 5 нових церков, 5 соборів у столиці – Батурині, Києві, Переяславі, Чернігові, Глухові (Миколаївська церква кінця XVII ст., у якій у 1708 р. Мазепу піддали анафемі) та завершено будівництво ще трьох храмів. Були відбудовані й набули самобутнього національного вигляду в стилі українського барокко Софіївська дзвіниця, Успенський собор, Троїцька церква Києво-Печерської Лаври, Михайлівський золотоверхий монастир. Великі кошти І. Мазепа витратив на підтримку Києво-Могилянської академії (1701 р.), яка була відреставрована на його кошти до 1704 р. [9, с. 85–86].

Важливою умовою більшості фінансових справ Гетьманщини було повернення боргу чи сплати за землю, садибу чи майно у добрій монеті. У Ніжинській ратушній книзі 1673 р. записана сума в червоних золотих «чотири тисячі і в монети білої чотири тисячі» [8, с. 68]. Синонімом епітета «добра» були визначення «біла», «стара», «бита», «тверда» монета, тобто талер, півталер, орт, шостак випуску 20 – 30-х років XVII ст. В актовому матеріалі Лівобережжя талер помалу починає виступати як один із найважливіших засобів рахунку грошей.

Отже, в результаті національно-визвольної війни 1648 – 1657 рр. на теренах України під керівництвом Б. Хмельницького сформувалась нова гетьманська держава монархічно-республіканського типу. Яскравими показниками її сили та життєдіяльності стала чітка фінансова, митна та податкова політика, спрямована на зміцнення позицій України в Європі та поліпшення соціального становища всіх верств українського суспільства. Б. Хмельницький намагався створити свій монетний двір та карбувати власні монети у Чигирині, але й донині не знайдено жодної монети чи штемпелів з його іменем. Не зміг цього зробити й Іван Виговський, хоча мав юридичні підстави, виражені у Гадяцькому трактаті 1658 р. Петро Дорошенко, будучи гетьманом Правобережної України, карбував у невеликій кількості фальшиві турецькі, татарські та польські дрібні монети (тройки, півтораки і соліди).

Найбільших успіхів у створенні власної монети, на зразок польської, досягнув гетьман Іван Самойлович, який майже рік карбував українсько-російські півторагрошовики. Але карбовані ним севські чехи також випускалися від імені царів. На території Московського царства обіг іноземних монет (крім талерів) було заборонено, тобто урядом проводилася політика меркантилізму.

Московські царі намагалися якнайшвидше поширити свої срібні і особливо нові мідні монети на українські землі, але цей процес затягнувся ще на декілька десятиріч. Скарбовий матеріал (357 комплексів) періоду Гетьманщини другої половини XVII ст. засвідчує панівну роль на грошовому ринку української держави традиційної західноєвропейської золотої, срібної та мідної (переважно польської) монети. Разом з тим присутність в 52 скарбах, переважно Лівобережжя, срібних (рідше мідних копійок і полтин Олексія Михайловича) копійок, денг, єфимків 1655–1659 рр., засвідчують поступовий приплив, після укладення між Московським царством та Військом Запорозьким Березневих статей в 1654 р., на український ринок російських монет.

Спроби Б. Хмельницького, І. Виговського, П. Дорошенка, І. Самойловича створити власну національну монету не мали позитивних наслідків. Криза грошового господарства, яка особливо проявилася в Речі Посполитій та Московському царстві, також назріла у Гетьманщині наприкінці XVII – на початку XVIII ст. Її ознаками були: повне стертя в процесі багаторічного вжитку традиційної західноєвропейської монети через зменшення припливу нових монет на український ринок, насамперед, Лівобережжя; політичний та економічний тиск на гетьманський уряд та населення з боку Петра I, особливо з початком Північної війни у 1700 р., намагання російського уряду насадити в Україні російську монету та позбавлення привілеїв українських і грецьких купців призвели до занепаду сільського господарства, міст, торгівлі та традиційних для Гетьманщини джерел поповнення скарбу; збільшення випадків відкладання грошей у скарби через низьку купівельну спроможність населення, дефіцит необхідних товарів та складну політичну ситуацію в Україні. В результаті проведення грошової реформи у 1698–1718 рр. Петром I поступово, в другій – третій чвертях XVIII ст., як свідчать 137 скарбів Гетьманщини даного періоду, західноєвропейська монета майже повністю витісняється срібним російським рублем та його фракціями.

Література:

1. Бакалець О.А. Фінансова політика, грошовий обіг Гетьманщини та Поділля в XVII–XVIII століттях (за письмовими та скарбовими джерелами). Бар, 2012. 270 с.
2. Бакалець О.А. Історія України з найдавніших часів до початку XXI ст. Підручник. Львів : Магнолія, 2006, 2024. 597 с.
3. Бакалець О.А. Скарби монет як джерело вивчення грошового обігу Гетьманщини (1648–1781 рр.). Київ : Стило, 2012. 336 с.
4. Бакалець О.А. Талер в грошовому обігу України кінця XVI – першій чверті XVIII ст. *СІД* : 36. наук. праць : У 2-х част. Київ : НАНУ. Ін-т історії України, 2005. Число 12. Част. 2. С. 143.
5. Белашов В. Глухів – столиця гетьманської України (1708–1782) : (від перших поселень до сучасності. Суми : ТОВ «ВПП Фабрика друку», 2018. 419 с.
6. Бойко В., Казіміров Д., Леп'явко С. Владні інституції Чернігово-Сіверщини: ілюстрована історія. Чернігів : Сіверський центр післядипломної освіти, 2014. 192 с.
7. Гвоздик-Пріцак Л. Економічна і політична візія Богдана Хмельницького та її реалізація в державі Військо Запорозьке. Київ : ТОВ «Видавництво «Обереги», 1999. 216 с.
8. Ключев А.М. Монетні скарби м. Глухова та його округи (друга половина XVII–XVIII ст.). *Актуальні проблеми нумізматики у системі спеціальних галузей історичної науки*: тези доповідей III міжнародної науково-практичної конференції, 5–6 листопада 2015. Кіровоград–Київ–Переяслав–Хмельницький, 2015. С. 66–68.
9. Ключев А.М. Грошовий обіг та лічба монет на території Сіверщини (1700–1782 рр.) (за письмовими та скарбовими джерелами) : магістерська робота. Глухів, 2018. 280 с.
10. Ключев А. Топографія знахідок монетно-грошових скарбів XVII – XVIII ст. на території Глухівського району. *Сіверщина в історії України*. Вип. 11. Глухів-Київ : Наукова думка. 2018. С. 96–104.
11. Котляр М. Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. Київ : Наук. думка, 1971. 175 с.
12. Котляр М. Ф. Нариси історії обігу й лічби монет на Україні XIV–XVIII ст. Київ : Наукова думка, 1981. 240 с.
13. Спасский И. Г. Талеры в русском денежном обращении. Ленинград, 1960. 120 с.